

*Чаплик О. І.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права**Київського університету права Національної академії наук України*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ І МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей національної та міжнародної правотворчості в контексті характеристики їх функціонального призначення.

Ключові слова: функції правотворчості, національна правотворчість, міжнародна правотворчість, норми права, правотворча діяльність.

Постановка проблеми. Формування якісного і, як наслідок, ефективного законодавства держави, системи міжнародних юридичних документів є першочерговим та цілеспрямованим завданням суб'єктів, які забезпечують здійснення процесу правотворчості на національному та міжнародному рівнях. Від ефективності сучасного правового регулювання в значній мірі залежить функціонування та вдосконалення держави і суспільства, стан і зміст міжнародного співробітництва в різноманітних сферах їх життєдіяльності. Особливого значення це набуває в умовах інтенсифікації такого співробітництва, адже одним із основних напрямків державної діяльності є курс на впровадження зовнішньої політики. Саме реалізація цього напрямку має здійснюватись на належній правовій основі як на національному, так і міжнародному рівнях. Це потребує з'ясування ролі національної та міжнародної правотворчості в контексті регулятивного забезпечення життєдіяльності суспільства та його інституційних складових. Актуальним це залишається і в процесі сучасного формування норм національного та міжнародного права, який має здійснюватись синхронно, оскільки досягнення одночасного здійснення національної та міжнародної правотворчості забезпечить формування гармонійних та узгоджених норм національного та міжнародного права. Зокрема, Г. Шевченко вважає, що основне призначення сучасної правотворчості полягає у забезпеченні гармонійного вираження у правових нормах об'єктивних потреб суспільства [206, с. 62].

Стан дослідження. Сучасна юридична наука як в теорії права, так і теорії міжнародного права потребує вдосконалення існуючих та розробки нових підходів і концепцій в контексті переосмислення та трансформації розуміння правотворчості в цілому та її функціонального призначення зокрема. Це пов'язано з тим, що наукові роботи таких вчених, як М. С. Кельман, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомиров, Т. О. Дідич, Ж. О. Дзейко, А. С. Ковачев, М. М. Марченко здебільшого стосуються дослідження проблематики правотворчості як самостійного правового явища, характеристики її природи, сутності та процесуальних засад здійснення.

Мета даного дослідження – з'ясування аспектів функціонального призначення національної та міжнародної правотворчості як правових категорій, що характеризуються значним ступенем взаємодії та взаємозв'язку, тобто виокремлення напрямів правотворчої діяльності на національному та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. В контексті правового регулювання національна та міжнародна правотворчість є єдиними засобами, які спрямовані на формування норм національного та міжнародного права, що регулюють внутрішньодержавні та міжнародні відносини, а тому вона є основою забезпечення стабільності в суспільстві та на міжнародній арені шляхом створення норм права. В юридичній літературі відсутні дослідження функціонального призначення національної та міжнародної правотворчості, однак зроблено акцент на розумінні функцій права та виокремлення певних різновидів функцій правотворчості. Ціло доцільним є з'ясування функціонального призначення національної та міжнародної правотворчості на основі аналізу існуючих в науковій літературі підходів вчених щодо розуміння та виокремлення функцій правотворчості як самостійної правової категорії, на основі чого буде здійснена спроба виокремити специфіку функціонального призначення національної та міжнародної правотворчості.

В юридичній літературі розуміння функцій правотворчості зводиться до наступних положень: напрями діяльності по встановленню, зміні або відміні правових норм, створенню і розвитку законодавства. Зокрема, О. Ф. Скакун виокремлює функції первинного регулювання суспільних відносин, відновлення правового матеріалу, заповнення прогалин в праві, упорядкування нормативно-правового матеріалу [1, с. 321]. Науковець акцентує увагу на виокремленні функцій правотворчості, на специфіці діяльності суб'єктів правотворчості та їх цілеспрямованості.

М. М. Марченко, в свою чергу, виділяє функцію оновлення нормативно-правового матеріалу, яка має вагомий значення для правотворчості, упорядкування діючого законодавства на основі використання результатів оновлення і заповнення прогалин нормативно-правового матеріалу [2, с. 174]. Окрім того, виокремлюючи ще функцію упорядкування діючого законодавства, вчений передбачає не лише наявність функції, а й надання їм систематизованого характеру, тобто рис системності та узгодженості, що унеможлиблює наявність хаотичності нормативно-правової бази. Аналогічного підходу дотримується Н. М. Крестовська, виокремлюючи функції первинного регулювання суспільних відносин, оновлення правового

го матеріалу, ліквідації прогалин в праві, систематизації нормативно-правового матеріалу [3, с. 242].

Вищезазначене надає змогу стверджувати про єдність думок науковців в контексті визначення функцій правотворчості. Зокрема, такий універсальний підхід щодо розуміння та виокремлення функції правотворчості зумовлений, насамперед, характеристикою правотворчої діяльності, зміст якої передбачає формування норм права, здатних регулювати нові сфери суспільства і таким чином оновлювати законодавство та ліквідувати прогалини і колізії у ньому.

Протилежний характер має точка зору щодо можливості виокремлення такої функції правотворчості, як закріплення соціального компромісу і розробка норми права [4, с. 13]. Ця функція характерна правотворчому процесу, що обумовлюється соціальним походженням та реалізується під впливом соціальних факторів. А. Нашиц визначає першочерговим призначенням правотворчості створення основи для подальшого правового впливу [5, с. 79].

Отже, аналізуючи національну та міжнародну правотворчість як діяльність уповноважених суб'єктів, можливо зробити висновок про те, що функції національної та міжнародної правотворчості – це напрями діяльності суб'єктів національної та міжнародної правотворчості, що характеризують та визначають зміст цієї діяльності, її націленість та значення, а також спрямовані на формування норм національного та міжнародного права.

Виходячи з сутності національної та міжнародної правотворчості як діяльності, що має цілеспрямований характер, можливо виокремити наступні їх функції:

1. Функція первинного регулювання суспільних відносин на національному та міжнародному рівнях. Зміст функції у національній та міжнародній правотворчості передбачає формування нових норм національного та міжнародного права, спрямованих на регулювання абсолютно нових сфер життєдіяльності сучасного суспільства. Реалізація функції залежить від стану та рівню розвитку держави, суспільства, міжнародного співтовариства в цілому. Тому належною основою реалізації функції первинного регулювання суспільних відносин на національному та міжнародному рівнях, безумовно, є прогресивний розвиток держав, їх активна міжнародна співпраця, а також прогрес суспільства.

2. Функція оновлення нормативної бази на національному та міжнародному рівнях. Зміст функції полягає в адекватній заміні нормами національного та міжнародного права норм, що втратили свою регулятивну силу і не відповідають новим вимогам суспільства на національному та міжнародному рівнях, що потребують належного рівня правового регулювання. Реалізація вказаної функції можлива за допомогою двох шляхів: 1) здійснення процесу пізнання нових сфер життєдіяльності суспільства, що потребують правового регулювання, дослідження стану міжнародного співробітництва; 2) на основі отриманих результатів здійснюється активна діяльність суб'єктів національної та міжнародної правотворчості, спрямована на формування норм національного та міжнародного права.

3. Пізнавальна функція національної та міжнародної правотворчості. Зазначена функція є необхідною складовою здійснення об'єктивної пізнавальної діяльності суб'єктами національної та міжнародної правотворчості,

оскільки має функціональний взаємозв'язок з попередніми функціями, адже саме вона забезпечує суб'єктів правотворчості інформацією щодо стану соціальної дійсності та необхідності оновлення національної та міжнародної правової бази і формування нових норм національного та міжнародного права.

4. Функція ліквідації прогалин у національному та міжнародному праві. Сутність та призначення функції зводиться до створення норм права, що забезпечать подолання прогалин у національному законодавстві та міжнародному праві. Значний розвиток суспільства інтенсифікує процеси національної та міжнародної правотворчості, які в результаті набувають рис хаотичності та безсистемності і, як наслідок, – формування необґрунтованих норм національного та міжнародного права, що призводить до появи значних прогалин та протиріч в праві. Тому зазначена функція покликана виявляти проблематику в правовому регулюванні і таким чином формувати нові норми права, завдяки яким буде здійснено усунення відповідних недоліків національного законодавства та міжнародного права.

5. Функція планування, прогнозування національної та міжнародної правотворчості забезпечує напрямок діяльності, який націлений на здійснення організованого, гармонійного та планомірного процесу формування норм національного та міжнародного права. Функція повинна супроводжувати всі процесуальні етапи здійснення національної та міжнародної правотворчості, адже планування передбачає координацію діяльності суб'єктів, починаючи від розробки проекту нормативно-правового акту до набрання ним юридичної сили. Таким чином, національна та міжнародна правотворчість повинні здійснюватися у відповідності до графіків та необхідних планів, які є чітко розробленими та обґрунтованими. Лише продуманий та перспективний план забезпечить поетапність, планованість здійснення правотворчих дій на національному та міжнародному рівнях. Прогнозування має передбачати та відображати комплексний аналіз розвитку держави і права, суспільних відносин, рівень активності міжнародного співробітництва у майбутньому, перспективи виникнення нових проблем сучасності, і тому забезпечить повнотою інформації, що буде однією із умов своєчасності творення норм національного та міжнародного права. Прогнозування має характеризуватися довгостроковістю прогнозів щодо основних тенденцій і напрямів розвитку політичного, соціального, економічного стану держави, міжнародного співробітництва, його напрямів та вироблення відповідних шляхів ефективного формування та вдосконалення національного законодавства держави та міжнародного права. Чим більше науково та практично розроблена правотворча процедура, за словами О.Г. Мурашина, тим ефективніше можливо впливати на розвиток суспільних відносин [6, с. 88]. Тому сучасне державно-правове сьогодення потребує ускладненого механізму формування норм права.

6. Функція забезпечення балансу в національній та міжнародній правотворчості між своєчасним вивченням, дослідженням та врахуванням закономірностей потреб та інтересів суспільства, міжнародного співробітництва та міжнародних відносин, що потребують правового регулювання, і швидким реагуванням на зміни в суспільних

відносинах шляхом оперативного оновлення нормативної бази (формуванням нових національних та міжнародних норм і ліквідація застарілих). Саме наявність вказаної функції визначає вагомий роль національної та міжнародної правотворчості, оскільки саме вчасність здійснення процесу пізнання соціальної дійсності забезпечить своєчасне та соціально-необхідне творення норм національного та міжнародного права.

7. Критично-аналітична функція національної та міжнародної правотворчості спрямована на виявлення недоліків в національному законодавстві та міжнародному праві, на основі чого здійснюється перегляд діючих норм національного та міжнародного права, аналіз їх ефективності, доцільності. Реалізація відповідної функції проявляється у вияві негативних наслідків дії норм національного та міжнародного права, з'ясуванні негативних явищ і процесів, вивченні закономірностей виникнення негативних тенденцій, що мають вплив на здійснення національної та міжнародної правотворчості. Вияв цієї інформації підлягає науково-обґрунтованому аналізу з метою уникнення в подальшому негативних наслідків та забезпечення стабільності здійснення національної та міжнародної правотворчості.

8. Функція консенсуальності. Сутність функції полягає у знаходженні оптимальних шляхів вирішення суперечностей між інтересами різних соціальних інституцій та державою, що здійснюється в межах національної правотворчості, а також знаходженні компромісних шляхів вирішення питань міжнародного рівня між державами, державами та міжнародними організаціями. Реалізація здійснюється шляхом формування норм національного права, де відображатимуться узгоджені інтереси всіх суб'єктів, що зацікавлені у їх формуванні. Досягнення згоди між суб'єктами міжнародної правотворчості з відображенням в нормах міжнародного права міжнародних інтересів шляхом узгодження воель держав. Підтвердженням є думка Г.І. Тункіна про те, що держави, що є виразниками воель визначених соціальних груп, створюють шляхом погодження відповідних воель визнані ними обов'язкові правила, що регулюють міждержавні відносини [7, с. 236-243].

9. Функція гармонізації національної та міжнародної правотворчості. Необхідність виокремлення вказаної функції, беззаперечно, пов'язана з результатом національної та міжнародної правотворчості, їх гармонійної змістовної відповідності. Сутність функції передбачає зазначення декількох аспектів, що стосуються процесу приведення норм національного права у відповідність до норм та стандартів міжнародного права, тому необхідно зазначити, що досягнення результату, а саме їх гармонійного поєднання залежить від декількох умов. Зокрема, від належно організованого, а також правового та кадрового забезпечення процесу творення норм міжнародного права, адже лише в такому випадку можливо досягти якісних та належних механізмів приведення у відповідність норм національного права нормам міжнародного права. Водночас сучасне формування норм права на національному та міжнародному рівнях має здійснюватись синхронно, оскільки досягнення одночасного здійснення національної та міжнародної правотворчості забезпечить формування гармонійних та узгоджених норм національного та міжнародного права. Головна роль в забезпеченні синхронізації

формування норм національного та міжнародного права, на нашу думку, належить державі. Норми національного права відображають інтереси та потреби населення держави, а норми міжнародного права – загальнолюдські інтереси, зміст міжнародних відносин. Тому зазначені аспекти є основою для формування внутрішньої та визначення зовнішньої політики держави. На цьому етапі доцільно узгодити та співвіднести внутрішні та зовнішні напрями діяльності з метою формування єдиної позиції. Засновуючись на власній позиції, що сформувалась під впливом внутрішньодержавних, зовнішньополітичних умов та міжнародних чинників, держава може бути ініціатором формування норм права на міжнародному рівні.

Наступний рівень, що забезпечить синхронність здійснення національної та міжнародної правотворчості, передбачає здатність держави оперативно реагувати та враховувати зміни і тенденції, що відбуваються на міжнародній арені, та відображати це у національному законодавстві. Саме тому від внутрішнього права певної держави залежить нормальне функціонування міжнародних зв'язків, а відставання права від вимог часу може призвести до серйозних негативних міжнародних наслідків [8, с. 19].

Висновки. В результаті дослідження функціонального призначення національної та міжнародної правотворчості було з'ясовано важливість та необхідність здійснення відповідної діяльності на національному та міжнародному рівнях. Це надає змогу стверджувати, що функціональне призначення національної та міжнародної правотворчості полягає в тому, що забезпечує:

- творення нових норм національного та міжнародного права, а також оновлює національне законодавство та міжнародну правову базу, і таким чином оптимізує правове регулювання;
- знаходження компромісу між інтересами різних соціальних груп суспільства на національному рівні шляхом творення норм національного права, що відображають компроміс інтересів;
- узгодження правових, економічних, політичних інтересів між державами шляхом творення норм міжнародного права на основі знаходження між ними консенсусу;
- активізацію процесу взаємодії норм національного та міжнародного права шляхом їх гармонізації;
- стабільність національного законодавства та міжнародної правової бази шляхом систематичного їх оновлення та вдосконалення;
- певну відокремленість національного законодавства та міжнародної правової бази, оскільки в першому випадку відображає національні інтереси, в другому – міждержавні (міжнародні).

Тому основними призначенням сучасної національної та міжнародної правотворчості є не лише створення, відміна, зміна системи норм права, а формування узгоджених між собою норм права на національному та міжнародному рівнях. Отже, можна зазначити, що безсумнівна роль національної та міжнародної правотворчості проявляється в тому, що вони забезпечують стабільність та правопорядок у суспільстві за допомогою норм національного та міжнародного права; забезпечують правове регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства як всередині держави, так і на міжнародній арені; створюють соціально-ефективне, дієве національне та міжнародне правове поле;

визначають зміст суспільних відносин та правовий статус як державних, так і недержавних інститутів, громадян; забезпечують та гарантують процес взаємодії держав, міжнародних організацій та інших міжнародних інституцій.

Література:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Скакун О. Ф. / пер. з рос. – Харків : Консул, 2001 – 656 с.
2. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / Марченко М. Н. – М. : Проспект, 2011. – 768 с.
3. Крестовская Н. Н. Теория государства и права. Элементарный курс / Н. Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. – Х. : Одиссей, 2007. – 384 с.
4. Дмитриевцев К. Н. Процесс правотворчества в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / К. Н. Дмитриевцев; Нижегород. высш. школа. – Нижний Новгород, 1994. – 26 с.
5. Нашиц А. Правотворчество : теория и законодательная техника / Нашиц А.; под. ред. Д. А. Керимова. – М. : Прогресс, 1974. – 263 с.
6. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2005. – 574 с.
7. Тункин Г. И. Теория международного права / Г. И. Тункин. – М. : Международные отношения, 1970. – 511 с.
8. Рияд Таха Шамсон Соотношение международного и внутригосударственного (национального) права: теоретические аспекты :

дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Рияд Таха Шамсон. – М. : РГБ, 2003. – 327 с.

Чаплик О. И. Функциональные аспекты национального и международного правотворчества

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей национального и международного правотворчества в контексте характеристики их функционального предназначения.

Ключевые слова: функции правотворчества, национальное правотворчество, международное правотворчество, нормы права, правотворческая деятельность.

Chapluk O. Functional aspects of national and international law-making process: theory and practice

Summary. The article discusses features of national and international law-making in the context of the characteristics of their functionality.

Key words: functions of lawmaking process, national law-making process, international law-making process, rules, law-making activities.